

АСАБЛІВАСЦІ МАСТАЦКАЙ ФОРМЫ АПОВЕСЦІ ЯДВІГІНА Ш. “ЗОЛАТА”

У беларускай літаратуры XIX — першай трэці XX стст. даволі распаўсюджанай з’яўляецца такая жанравая форма, як апавядальная гісторыя. Асабліва шырока яна прадстаўлена ў “Шляхціцу Завальні...” Я.Баршчэўскага — зборніку апавяданняў, у якім расказвальнікі ўзнаўляюць чароўныя і таемныя гісторыі з мінулага і сучаснага ім жыцця (аб гэтым — [1]). У жанры ж аповесці такая форма прадстаўлена творамі Я.Баршчэўскага (“Драўляны Дзядок і кабета Інсекта”, “Душа не ў сваім целе”, аб гэтым — [2]), Ядвігіна Ш. (“Золата”), В.Ластоўскага (“Лабірынты”), якія ў формажанравых адносінах уяўляюць сабой апавядальныя гісторыі аповесцевай будовы.

Наогул жа форма апавядальнай гісторыі ў розных яе структурных варыянтах з’яўляецца ў некаторай ступені традыцыйнай для беларускай літаратуры старажытнага перыяду (асабліва) і XIX — першай трэці XX стст. Гэта можна растлумачыць наступнымі прычынамі.

Па-першае, тут прасочваецца пэўная літаратурная традыцыя. Варта прыгадаць у сувязі з гэтым адзін з першых літаратурных узораў старажытнага перыяду культуры — Біблію (адлюстраваныя ў ёй старонкі з жыцця Каіна і Авеля, Ноя, Руфі, цароў Саламона, Навахуданосара і інш., мужнай жанчыны Эсфіры; самым яркім прыкладам апавядальнай гісторыі можа быць біблейскі расповед аб жыцці Ісуса Хрыста — апавяданне, якое ўзнаўляецца па натхненню божаму евангелістамі Лукой, Маркам, Мацвеем і Іаанам). Іншыя прыклады з літаратуры старажытнага перыяду: “Аповесць жыцця і смерці святой і блажэннай і найпадобнейшай Еўфрасіні...”, “Памяць пра святога айца нашага Кірылы, епіскапа Тураўскага”, “Жыццё і цярпенне найпадобнейшага айца нашага Аўраамія архімандрыта...”; апавядальныя гісторыі эпізодавага характару як частка пэўнага твора выкарыстоўваліся аўтарамі гісторыка-мемуарнай літаратуры; метафарычная форма, форма гісторыі-плача аб узвышэнні і заняпадзе праваслаўнай царквы характэрна для твора М.Сматрыцкага “Плач адзінай апостальскай усходняй царквы...” і інш.

Па-другое, выкарыстанне формы апавядальнай гісторыі для ўзнаўлення мінулай рэчаіснасці дазваляла праз шырокую мастацкую рэтраспектыву найярчэй асвятліць актуальныя праблемы сучаснага (пісьменніку і яго літаратурнаму апавядальніку) жыцця; гэта адзін з сэнсавых элементаў аўтарскай мастацкай канцэпцыі: мінулае з яго вопытам перамог і паражэнняў, шчаслівых і скалечаных лёсаў вучыць, як жыць сёння.

Па-трэцяе, такая літаратурная форма ў пэўных адносінах дазваляла аўтару дыстанцавацца ад падзейнага боку і частку фактуальнага мастацкага поля пакідаць незапоўненым дзеля далейшага сэнсавага запаўнення яго рэцыпіентам.

Па-чацвёртае, акрэсленая дыстанцыйнасць у сваю чаргу дазваляе правесці апасродкаваную мяжу (фактычна яна ўмоўная) паміж пісьменнікам і

аўтарам-апаведальнікам, паміж фактуальнасцю мастацкага твора і рэальным жыццём, паміж сапраўднасцю і мастацкім вымыслам.

У кожным канкрэтным выпадку, акрамя падобных структурных прынцыпаў рэтраспектыўнага адлюстравання рэчаіснасці, апаведальная гісторыя аповесцевай будовы мае свае мастацкія прыкметы, якія ў прыватным плане характарызуюць стыль пісьменніка, а ў агульным — стыль гэтай жанравай формы адпаведнага перыяду ў гісторыі літаратуры.

У беларускім літаратуразнаўстве існуюць розныя жанравыя вызначэнні “Золата” Ядвігіна Ш.: “незакончаная повесць” (М.Гарэцкі [3, с. 287]) / *псіхалагічная аповесць*: “сур’ёзная спроба стварэння псіхалагічнай аповесці” (Л.Голубева [4, с. 488; 5, с. 101]) / *аповесць*: (А.Матрунёнак [6, с. 133], “будем так условно определять жанровую форму «Золота»” (М.Мушынскі [7, с. 500]) / *раман*: (А.Лойка [8, с. 295], А.Матрунёнак [6, с. 109], І. Чыгрын [9, с. 17]) / *незакончаны раман*: “раман “Золата” застаўся незакончаным”, у ім “ёсць усе жанравыя прыкметы рамана” (Л.Голубева [10, с. 435]). Паказальна, што адны і тыя ж даследчыкі (Л.Голубева, А.Матрунёнак) даюць розныя жанравыя вызначэнні самаму буйному з праявінага эпасу твору Ядвігіна Ш., у большасці выпадкаў *жанравыя характарыстыкі-абгруктаванні* пры гэтым адсутнічаюць. Такая з’ява выклікана, відаць, і тым, што канчатковаму жанравому вызначэнню “Золата” (раман, аповесць) “цесна” ў межах гэтых дыфініцый.

Твор вызначаецца сваёй незавершанасцю, хоць асноўныя сюжэтныя перыпетыі ў ім амаль што цалкам вырашаны. Выключэннем з’яўляецца тое, што ў фінале аповесці не знаходзім сувязі з пралаговай часткай, якая падаецца ў пачатку “Золата”, — смерцю Прузыны. Адным з нявырашаных сюжэтных момантаў істотнага характару з’яўляецца той, які звязаны з аб’яцаннем Зосяю адпомсціць Алёксу за яго здраду ёй на чужыне. Улічваючы важную стылёвую кампазіцыйную рысу гэтага твора, — інтрыговасць мастацкай інфармацыі і далейшае яе сюжэтнае развіццё, можна дапусціць, што аўтар меркаваў паглыбіць праз наступную падзейнасць слоўныя захады Зосяі аб помсце Алёксу.

“Алёкса жыві, ажаніўся; ажаніўся няўдала: з нейкай танцоркай з тэатра, каторая ўвесь заробтак Алёксы прагулівае з кім папала, а сам Алёкса жыве ў цяжкай працы, вялікай бядзе і нязмерных згрызотах.

— Папомне ён мяне! — быццам засычэла Зося, але што і як папомне — яна яшчэ і сама не ведала” [9, с. 189].

Супрацоўнічаючы ў газеце “Беларусь”, Ядвігін Ш. друкаваў на яе старонках аповесць “Золата” (1920). Дачка пісьменніка, Ваўда Лявіцкая, у сваіх успамінах звяртала ўвагу на адну вельмі істотную асаблівасць творчага працэсу пісьменніка.

“У таты была такая тэорыя. Ніколі не пасылай да друку тое, што толькі што напісаў. Дай яму “адлежачца” даўжэйшы час і тады пачынай яго чытаць. Тут і аднясешся крытычна, убачыш недахопы, выправіш стыль.

Шмат у яго стала “адлежалася” начатых і незакончаных работ, запісаных тэм. *Не заўсёды мог ён сесці за свой пісьмовы стол <...>*” [10, с. 400].

У гэтым сэнсе можна дапусціць, што аўтар, прапаноўваючы да друку “Золата”, арыентаваўся на тры акалічнасці.

Першая — уласнае здароўе. Хвароба лёгкіх, нырак і жывата, асабліва абвастрэўшыся ў 1918 г., увесь астатні час не давала спакою і палёгкі А.Лявіцкаму. Адчуваючы імклівае пагаршэнне самаадчування, ён, зразумела, жадаў давесці да чытача адзін з галоўных сваіх твораў. Гэтае аб’ектыўна матываванае жаданне, па ўсёй верагоднасці, прыспешвала аўтара, адводзячы яго ад магчымасці стылёвай праўкі яшчэ “сыраватага” тэксту твора. Як вынік

гэтага — таўталагічная прысутнасць у змесце твора і ў некаторых выпадках сінтаксічная нявытрыманасць сказаў.

Другая. У час грамадзянскай вихуры загінулі рукапісы пісьменніка: закончаныя і незакончаныя творы, што чакалі ў стале апошняга творчага звароту да іх аўтара, астатняга пісьменніцкага прысуду. І ў 1920 г. вихура не заканчвалася, яшчэ большае яе разгортванне і новае ад яе руйнаванне было наперадзе. Улічым пры гэтым, што пісьменнік даволі адназначна адносіўся да *ўзброенага* вырашэння сацыяльных пытанняў: ён не прымаў такі шлях. Яшчэ ў 1905 г. Ядвігін Ш. пісаў: “Тыя, хто расейвае не яднанне, а раз’яднанне, не дружбу, а варожасць, не любоў, а нянавісць, тыя не ўсведамляюць ніякай адказнасці не толькі перад кім-небудзь, але, я ўпэўнены, і самі перад сабой” [13, с. 6].

Ядвігін Ш. не вітаў паслякастрычніцкія падзеі 1917 года. Такое, відаць, адбывалася не толькі таму, што на светасузіранне пісьменніка ўплываў дэпрэсіўны стан, выкліканы хваробамі. А яшчэ і таму, што гэтыя падзеі супярэчылі яго перакананням.

Трэцяе. Зыходзячы з акрэсленых акалічнасцей, Ядвігін Ш., трэба меркаваць, лічыў, што такі варыянт “Золата” ўсё ж можна прапаноўваць чытачу як даведзены да адпаведнай мастацкай формы, нягледзячы на абарванасць яго фінальнай часткі.

Улічыўшы ўсё раней адзначанае, можна лагічна звярнуцца да пытання: ці мог пісьменнік у 1920 г. не друкаваць свой твор, маючы такую магчымасць? Адказ, пэўна, будзе толькі адмоўным.

У беларускай літаратуры ёсць творы, для якіх характэрны незавершанасць, адсутнасць канчатковага варыянта. Адзін з прыкладаў — цыкл апавяданняў М.Гарэцкага “Сібірскія абразкі”. Тым не меней, у такіх выпадках назіраюцца пэўныя жанрава-стылёвыя прыкметы, якія ў сукупнасці з асаблівасцямі іншых твораў пэўным чынам характарызуюць мастацкую манеру пісьменніка, рух яго творчай думкі (аб гэтым — [14]). “Золата” ж уяўляе сабой амаль цалкам закончаны мастацкі твор. Гэты факт дазваляе праз параўнанні прасачыць не толькі адметнасці стылю Ядвігіна Ш. увагуле, але і вызначыць жанр і жанравую мадыфікацыю твора (*апавядальная гісторыя аповесцевай структуры*), ахарактарызаваўшы асаблівасці яго паэтыкі. Аповесць “Золата” ўяўляе сабой арганічнае спалучэнне абразкоў жыцця ў межах апавядальнай гісторыі.

Твор пачынаецца тым, чым бы ён мог закончыцца: смерцю жабрачкі Прузыны. Гэтая старая і ёсць у мінулым тая Прузына (дачка Васіля і Зосі Дубінскіх), пасля хрышчэння якой нападвар’яцелы бацька спыняе сваё жыццё самагубствам. Эпілогавая частка твора перанесена ў самы яго пачатак. Яна значна ўзмацняе сэнсвае гучанне далейшых яго фактаў: каханна Васіля і хлопцавага злачыства праз страсць у пачуццях, інтымнага разліку Зосі і жорсткасці ў ім, нялюбасці і драмы сямейнага суіснавання ў хаце Дубінскіх — усяго з узаемаадносін Зосі і Васіля. Няўдалае жыццё жабрачкі Прузыны (яно застаецца за кадрам мастацкага расповеду) — гэта своеасаблівае пакаранне за грэх яе бацькоў. Такі вывад, зразумела, у пэўных адносінах не пазбаўлены гіпатэтычнасці. Але ж ён укладваецца ў сэнсавы кантэкст многіх фактаў твора (прыгадаем хоць бы адыход у іншы свет немаўлятак Дубінскіх).

Названая кампазіцыйная асаблівасць (эпілогавая частка ў пачатку твора) назіраецца не толькі ў аповесці Ядвігіна Ш. З сучаснай літаратуры ў якасці прыкладу можна прыгадаць “Знак бяды” В.Быкава. (Аповесць пачынаецца трагічна-пранозлівай карцінай апошняга знака бяды: апісаннем папялішча на ранейшай сядзібе Багацькаў. Такое кампазіцыйнае вырашэнне мае значны ідэяна-канцэптальны падмурак. Праз канчаткова трагічнае В.Быкаў падводзіць

чытача да пільнага прасочвання нараджэння, развіцця і выніковасці трагедыі ў жыцці асобнага чалавека і цэлага народа.)

Страшным у сваім выніку аказалася жыццё Дубінскіх. Нараджалася гэтая сям'я ў асяроддзі зла, якое спакваля і ў той жа час настойліва ўзбівалася на панаванне. Варожасць Міхала Гуронка да Зосі, Зосіна помста Прузыне, забойства апошняй, таемнасць пусташы і трагічная прадвызначанасць для яе гаспадароў, смерць дзяцей у Дубінскіх, самагубства Васіля, заняпад гаспадаркі Зосі-ўдавы і інш. — усе гэтыя факты з прычынна-выніковага ланцуга ў сюжэце твора зразумелыя і выразныя для апавядальніка і слухача гісторыі, яе чытача. Для сялян жа — дзеючых асоб рэтраспектывы — яны былі часткаю неспазнанага, незразумелага, таемнага і страшнага, што адбывалася ў акаляючым іх свеце. А таму запомнілася вяскоўцам толькі відавочнае з такога трагічнага кола, яно перадавалася з вуснаў у вусны спачатку як забава, а потым як павучанне.

“Кожны — ад старога да малаго — знаў яе жывую, як жа было не паглядзець на мёртвую. <...> Смерць неяк неспадзеўкі захапіла Прузыну, ды і мала хто ведаў, скуль узялася тут гэта кабеціна, дзе яе радня і што пасля яе засталася: ці не было якога спадку” [11, с. 116].

Расказаўшы аб трагічным фінале загадкавага жыцця жабрачкі Прузыны, аўтар ужо праз вобраз апавядальніка і “падслепаватага дзеда-гаспадара” звяртаецца да самой гісторыі, фінал якой пададзены ў пачатку твора.

Праз некалькі год ад смерці жабрачкі Прузыны апавядальнік у час мяцеліцы спыняецца пераначаваць у мястэчку С.

“Седзячы напроць печы, <...> разгутарыўся я [апавядальнік. — А.М.] з падслепаватым дзедам-гаспадаром. <...> Прагутарылі мы з ім ажно да белага дня, калі і мяцеліца ўжо крыху сціхла і можна было ехаць далей — у дарогу. З-паміж розных яго апавяданняў адно ўрэзалася мне ў памяць.

Вось яно” [9, с. 119].

Расповед дзеда аб гісторыі сям'і Дубінскіх у кампазіцыйнай структуры ўсяго твора з'яўляецца рэтраспектывай да эпілогавай часткі, прадстаўленай у пачатку твора. (Не выключаем довады аб тым, што гісторыя сям'і Дубінскіх, узнаўляемая апавядальнікам-падарожнікам, “асабліва яму ўрэзалася ў памяць” у сувязі з імем жабрачкі і не звязана з яе лёсам.) Гэтая рэтраспектыва пададзена ў форме непасрэднага (у цяперашнім часе) адлюстравання рэчаіснасці. Вобраз апавядальніка ў дадзеным выпадку аб'ектывізуецца, зліваецца з асобай аўтара, які мае магчымасць адлюстроўваць не толькі падзейную выніковасць гісторыі, але і прасочваць нараджэнне і развіццё злыбеднага ў душах галоўных удзельнікаў падзей.

“Шмат гадоў таму назад [ад смерці жабрачкі Прузыны і ўспамінаў апавядальніка-дзеда. — А.М.], недалёка мястэчка Д... — пры самым тракце — жыву удавец Мікола Стрончык з дачкой сваёй Зосяй” [11, с. 120].

Так пачынаецца расповед аб гісторыі жыцця сям'і Стрончыкаў і Дубінскіх у першай частцы твора. Рэтраспектыўныя інфармацыі гэтай часткі кампенсуюць адсутнасць падрабязнага эпічнага даследавання мінулага жыцця Міколы Стрончыка і яго дачкі. Гэтым самым звужаецца падзейнасць твора, у адзін фокус збіраецца больш важнае, істотнае — усё, што ў далейшым дазволіла аўтару па-мастацку асэнсоўваць галоўную праблему: уплывы страсцей рознага гатунку на свядомасць і жыццё чалавека. Найбольш значным у гэтых адносінах з'яўляецца апасродкаванае рэтраспектыўнае апісанне адносін Зосі да Прузыны Сальнічышкі.

“Прузыну Зося спатыкала на ігрышчах і знала яе: багачка, непрыступная, абы з кім не прывітаецца, не загаловаць. Прузыну ніхто не любіў. Цяпер, калі

Зося даведалася, што гэта яна, Прузына, адбірае ў яе Алёксу, злосць, якую мела да ўсіх людзей, быццам зраслася ў адну злосць — нянавісьць да Прузыны. З якой бы ахвотай паздзірала з яе ўсе пацеркі, істужкі, якімі заўсёды абчэплівалася гэтая Сальнічышка; вочы тыя жабынія, здаецца, павыдзірала, як котка, задушыла б, каб магла. І днём, і ноччу ў Зосі цяпер была адна думка, адно жаданне: не дапусціць да гэтага вяселля, але як і што рабіць — сама яшчэ не ведала” [11, с. 123].

Першы раздзел уключае ў сябе не толькі эпілогавую частку твора, ён з’яўляецца таксама і своеасаблівым пралогам у форме рэтраспектывы. У працытаваных фінальных радках гэтага раздзела Ядвігін Ш. акрэсліў галоўнае з навязлівых імкненняў у душы дзяўчыны “з тонькімі [! — А.М.], але чырвонымі губкамі”; яно потым будзе выклікаць астатнія, яшчэ больш страшныя, у яе і Васілёвай душы.

Для ўзнаўлення мінулага жыцця Стрончыкаў характэрна фрагментарнасць, пэўная тэзавасць. У сваёй сукупнасці рэтраспекцыі гэтага раздзела ствараюць карціну традыцыйнасці жыцця гэтай сям’і. Такая форма мастацкага адлюстравання як бы падкрэслівае, што ўсё звычайна, традыцыйна ўжо склалася ў жыцці бацькі і дачкі. І толькі выпадак можа змяніць гэтае пастаяннае, перакрэсліўшы або падтурхнуўшы ў яшчэ больш страшнае вусце дэманічных пачатак у душы Зосі. І лёс прадаставіў ёй такі выпадак: з’яўленне Васіля на хутары Стрончыкаў. Гэтая выпадковасць павярнула жыццё і дзяўчыны, і хлопца ў іншае ад звыклага рэчышча. Адна свядома, другі неасэнсавана ступілі ў яго; спачатку нясмела, а потым імкліва сталі рухацца па ім. Гэты шлях прывёў абодвух да апошняй мяжы, да краю цяснiны, у якую спіхнуў лёс спачатку ненавісную абодвум Прузыну, потым дзяцей Дубінскіх, урэшце — Васіля ды і самую Зосю, бо адбылося крушэнне спадзяванняў усяго яе свядомага жыцця, звязаных з Алёксам Гуронкам.

У другім — пятым раздзелах твора адбываецца непасрэднае ўзнаўленне падзей з жыцця Зосі і Васіля ад моманту іх знаёмства і да самагаўства Дубінскага. Тут выразна праявілася адна з істотных стылёвых асаблівасцей усяго твора: фрагментарнасць у аднаўленні эпізодаў, што аднастайна паўтараліся з дня ў дзень у жыцці літаратурных герояў. Аўтар пакінуў за кадрам мастацкага адлюстравання нязначнае, звярнуўшыся да галоўнага: стварэння карцін істотнага ў псіхалагічных адносінах характару. Тут адбылося спалучэнне характарыстычных (паводле зместу) абразкоў з жыцця дзеючых асоб. У выніку ўтварыўся падзейны ланцуг, які мае псіхалагічнае абгрунтаванне, мэтазгоднасць і верагоднасць яго існавання.

Часавая працягласць аповесці “Золата” даволі вялікая: больш за дзесятак гадоў. Аднак дзякуючы раней адзначанай стылёвай асаблівасці твора, яна не запавольвае плыні мастацкага адлюстравання, не надае мастацкаму матэрыялу адценне “стомленасці”. Наадварот — падзеі падаюцца ў дынамічнай іх матываванасці. Эпізоды (абразкі) твора можна ўмоўна падзяліць на дзве часткі: тыя, што адбываліся ў жыцці Зосі і Васіля да моманту іх вяселля (II - IV раздзелы), і падзеі пасля яго (V, VI раздзелы). У першым выпадку часавая працягласць невялікая. І тут аўтар стварае больш падрабязныя карціны з жыцця сваіх герояў, паглыбляецца ў асэнсаванне псіхалагічнай матываванасці іх учынкаў. Усё гэта стала лагічным падмуркам для сюжэтна-кампазіцыйнай будовы другой умоўна акрэсленай часткі.

Ядвігін Ш. вызначае і прасочвае перапляценне страсцей чалавечых рознага гатунку, барацьбу іх, узаемаўплывы гэтай барацьбы як у межах псіхікі адной асобы, так і ў міжасабовых адносінах. Паглыбленне ў псіхалогію персанажаў адбываецца праз мастацкае прасочванне нараджэння, развіцця і

выніковасці страсці кахання, страсці займець чалавека ва ўласнасць дзеля дасягнення пэўнай мэты, страсці атрымання жадаемага любым коштам, страсці боязі помсты Вышэйшай Сілы за ўчыненае злачынства.

Суаднясем дзеля прыкладу некаторыя ўрыўкі з твора.

“Але колькі раз ні наводзіў Васіль гутаркі так, каб дабіцца яснага адвету ад Зосі, тая заўсёды спрытна ад гэтага выкручвалася і пачынала гаварыць аб Прузыне. За кожным разам старалася Зося распальваць як найбольш злосці, нянавісці, помсты ў Васіля да гэтай дзяўчыны. Паводлуг слоў Зосі, няма чаго гаварыць і думаць цяпер аб вяселлі; гэта ж Васілю нельга і паказацца ў мястэчка, сорамна ў вочы людзям глянуць пасля такой знявагі, якая спаткала яго на апошняй вечарынцы; людзі пальцамі будуць вытыкаць, што выкінулі хлопца за дзверы, як шчэпку якую. Трэба перачакаць — няхай гэта ўляжацца, забудзецца крыху. Прузына мае злосць на Зося, што хлопцаў ёй адбівае, але хоць гэта няпраўда, будзе памставаць, цюкаць на іх, як на сабак, — якое ж гэта жыццё будзе, калі з хаты носа не будзе як выткнуць. Трэба чакаць” [11, с. 147–148].

— Ты бы паслухаў, як Прузына сабак вешае на нас усіх — не тое б загаварыў, — адказвала, не маючы чым бараніцца Зося” [11, с. 151].

— Васіль, што яны там плятуць? Няўжо Прузыну забіў Алёкса? Гэтага ж быць не можа!

— Пэўна, што не: не Алёкса, а ты, Зося, утапіла Прузыну, — цвёрда сказаў Васіль.

— Напіўся, дык табе жарты ды смешкі ў галаве, а там чалавека дарма забралі, — сказала Зося.

— Якія тут жарты, — зноў цвёрда загаварыў Васіль. — Прузыну ты, Зося, утапіла: злосцю, нянавісцю сваёй утапіла ты яе. Не ты ж праз увесь час падгаварвала, пад’юджвала над гэтай дзяўчынай? Не ты ж столькі-то раз казалася, што Прузына і толькі Прузына ва ўсім вінавата — яна табе спакою не давала! Ты ўтапіла Прузыну... маімі рукамі ты ўтапіла яе...

— Васіль... Васіль! Ты што... ты?? — задыхаючыся дапытвала дзяўчына.

— А хто ж, як не я, — ужо дрыжачым голасам пачаў далей гаварыць Васіль, — скажу табе ўсё, як было... Табе прызнаюся, як на споведзі прызнаюся... Каму ж ведаць, як не табе... табе трэба ведаць — гэта ж наша справа, наша: твая і мая...” [11, с. 160–161].

Пяты раздзел ахоплівае найбольш значны перыяд жыцця ўжо сям’і Дубінскіх. Але ён, як і наступны (існаванне Зосі пасля самагубства мужа), выдзяляецца сваім невялікім памерам. Тут значную ролю выконваюць мастацкія дэталі істотнага характару, якія не дазваляюць аўтару збівацца на просты пераказ падзей. Яны дапамагаюць ствараць ёмкаю мастацкую карціну жыцця гэтай няшчаснай сям’і. Бліскавічна, маланкава — праз рэплікі, нешматлікія дыялогі, ёмкая характарыстыкі дзеянняў персанажаў, сітуацыйныя апісанні нетыповых момантаў — аўтар раскрывае сутнасць падзей у хаце Стрончыка. Падзей у іх шырокім эпічным адлюстраванні, уласна кажучы, няма. Як няма ў гэтым сэнсе і рамана! Адбыўшыся адзін, першы, раз, пэўная форма ўзаемаадносін паміж Зосяй і Васілём замацоўвалася назаўсёды. Бо адрозна ад таго, як яны гэта рабілі, ні жонка, ні муж у адказ на яе ўчынкі і ўласны, самы страшны, самы галоўны, ужо дзейнічаць не маглі.

Над Дубінскімі, больш таго, навісла непраходная хмара пакарання за ўчыненае вольнае і нявольнае забойства Сальнічышкі. Амаль кожны год Зося нараджала дзіця. Але ўцеха была нядоўгай: дачкі праз колькі тыдняў пакідалі злыбедны свет роднай хаты. Ад гэтага цэлая сямейка курганкоў прытулілася на пагосце. “Людзі аб гэтым усяляк баялі: адны— упэўнялі, што гэта з уроку;

іншыя — зноў бачылі прычыну няшчасця ў той пусташы, якую набыў Дубінскі. *Васіль і Зося бачылі ў гэтым кару божую, але нат адазвацца адно другому аб такой думцы не важыліся і ўдавалі перад сабой і перад людзьмі, што вераць іх гутаркам*" [11, с. 176 - 177].

Ядвігін Ш. у лаканічнай мастацкай форме звярнуўся да тых эпізодаў з кульгавага жыцця Дубінскіх, якія ўсё ж падпыхвалі яго наперад, аж да самагубства Васіля. І гэтыя па-мастацку ярка, выразна высвечаныя эпізоды-абразкі, як ні дзіўна, надаюць апавяданню выключную дынамічнасць і матываванасць.

Уласна кажучы, з забойства пачалося і забойствам закончылася жыццё гэтай з самага пачатку яе стварэння скалечанай сям'і. Трагедыя лёсу для Васіля і Зосі пачынаецца са знішчэння Дубінскім Прузыны, працяг яе — у смерці дзяцей. І да фіналу падводзіць нараджэнне такой жа вірлавокай, як і забітая Васілём дзяўчына, дачкі ў яго, якую ахрысцілі (на апошняе няшчасце Васіля) Прузына.

— Якое ж вы імя маёй дачцэ далі? — спытаў Васіль.

— <...> Ужо так бог судзіў, што на яе долю выпала такое імя: Прузына, Прузына!

— Што-о-о?? — падымаючыся з-за стала, саўсім ціхім голасам выгаварыў Васіль. — Што-о-о?? Прузына?? Хто? Прузына? Хто? Мая дачка — Прузына?? І раптам дзікім, страшным голасам крыкнуў:

— Пру-зы-на!!! — І хістаючыся крокам мінуў хату і выйшаў.

— Пру-зы-на!!! Пру-зы-на!! — спярша ў сэнцах, а пасля ўжо на дварэ чуваць быў гэты дзікі, страшны, нейкі жаласліва-шалёны крык. — Пру-зы-на-а-а!!! — і ... сціх" [11, с.179].

Незакончанасць твора, акрамя акрэсленага раней, заключаецца яшчэ і ў тым, што аўтар не развіў да неабходнага сюжэтную лінію, якую ён акрэсліў у пачатку твора смерцю жабрачкі Прузыны і пачаў у фінале аповесці: нараджэннем Прузыны Дубінскай. Улічваючы мастацкі матэрыял шостага, апошняга, раздзела: канчатковы заняпад гаспадаркі на хутары ў Стрончыка, няцяжка прадоўжыць лёсы Зосі і Прузыны да іх фіналу. Аднак жа гэта будзе ўжо вынік фантазіі рэцыпіента. Пакуль жа можа толькі сцвярджаць, што за маральную распусту бацькоў давялося расплачвацца іх дзецям. Апошняя была Прузына.

Жанравая форма аповесці Ядвігіна Ш. "Золата", як, дарэчы, і аповесці В.Ластоўскага "Лабірынты" (побач з апавяданнямі ў адпаведнай жанравай форме Ядвігіна Ш., Цёткі, А.Гаруна, З.Бядулі, М.Гарэцкага, В.Ластоўскага) сведчыць не толькі аб захаванні ў літаратуры першай трэці ХХ ст. такой формы рэтраспектыўнага адлюстравання рэчаіснасці, як апавядальная гісторыя, але побач з гэтым і аб засваенні літаратурай новых стылёвых і жанравых прыёмаў, якія пашыралі дыяпазон мастацкіх магчымасцей адлюстравання мінулай рэчаіснасці праз апавядальную гісторыю, шырока разгорнутую ў часе і падзейнасці (Ядвігін Ш.), якая мае шырокую сэнсавую праекцыю на мінулае і сучаснасць (В.Ластоўскі; аб мастацкіх асаблівасцях яго "Лабірынтаў" у сувязі з гэтым кантэкстам — [13]).

ЛІТАРАТУРА

1. *Макарэвіч А.* Жанравыя асаблівасці зборніка Я.Баршчэўскага "Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях" // *Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта.* — 1999. — № 1(11). — С.51-55.
2. *Макарэвіч А.* Творы Я.Баршчэўскага "Драўляны дзядок і кабета Інсекта", "Душа не ў сваім целе" ў жанравым і эстэтычным кантэксте беларускай прозы XIX—XX стст. // *Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова.* — 1999. — № 2-3(3). — С.23-29.

3. **Гарэцкі М.** Гісторыя беларускае літаратуры. — Мінск, 1992. — 479 с.
4. **Голубева Л.** Ядвігін Ш. // Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры: У 2 т. Т. 2. — Мінск, 1969. — С. 465 - 491.
5. **Голубева Л.** Ядвігін Ш. (1868 — 1922) // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: У 4 т. Т. 1. — Мінск, 1999. — С. 86 - 102.
6. **Матрунёнак А.** Псіхалагічная проза: Традыцыі і час. — Мінск, 1988. — 205 с.
7. **Мушинский М.** Литература нач. ХХ в. Проза // История белорусской дооктябрьской литературы. — Минск, 1977. — С. 480 - 503.
8. **Лойка А.** Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд: У 2 ч. Ч. 2. — Мінск, 1989. — 480 с.
9. **Чыгрын І.** Станаўленне беларускай прозы і фальклор. Дакастрычніцкі перыяд. — Мінск, 1971. — 168 с.
10. **Голубева Л.** Ядвігін Ш. (1868 — 1922) // Гісторыя беларускай літаратуры, ХІХ — пач. ХХ стст. — Мінск, 1998. — С. 339 - 361.
11. **Ядвігін Ш.** Выбраныя творы. — Мінск, 1976. — 410 с.
12. **Лявіцкая В.** Біяграфія А.Лявіцкага — Ядвігіна Ш., напісаная яго дачкой Вандай Лявіцкай // Ядвігін Ш. Выбраныя творы. — Мінск, 1976. — С. 400.
13. Цытуецца па: Чыгрын І. Ядвігін Ш. // **Ядвігін Ш.** Выбраныя творы. — Мінск, 1976. — С. 6.
14. **Макаревич А.** В Разных стилевых течениях: Проблема жанра и стиля в рассказах 20-х годов М.Горецкого и Т.Гартного. — Екатеринбург, 1995. — С. 54 - 98.
15. **Макарэвіч А.** Аповесць В.Ластоўскага "Лабірынты" ў кантэксте поля аўтарскай творчасці // Магілёўская даўніна, 1998. — С.25-31.